

Antonio Bagué prefranquista: el carnet dels Jocs Florals de Montevideo de 1913

ROSSEND CASANOVA¹

Va ser l'any 1913 quan la societat coral Catalunya Nova de Montevideo encarregà al jove terrassenc de vint-i-nou anys Antonio Bagué el carnet per als assistents als Jocs Florals de la ciutat. El que no sabien els promotors catalanistes és que aquell escultor es convertiria, anys després, en un fervent defensor del franquisme. Aquest text exposa, a partir d'aquella peça, el context social que la va originar i fa un detall biogràfic del seu autor, que obrà diverses medalles.

Catalunya Nova a l'Uruguai

Des que el basc Bruno de Zabala va fundar la ciutat de Montevideo el 1726, van ser molts els immigrants que la van poblar, principalment colons de les illes Canàries, de Galícia i del País Basc. Però a partir de 1778, amb el Decret de Lliure Comerç que va permetre Catalunya comercialitzar amb l'Amèrica hispànica sense passar pel monopoli de Cadis, s'hi establí una important colònia catalana que, amb el temps, es convertí en l'elit mercantil i política de la ciutat, vinculada al moviment independentista uruguaià de principis del 1800.

L'arribada d'emigrants catalans a la capital de l'Uruguai va propiciar la creació d'entitats que els agrupessin i servissin d'auxili, malgrat que van tenir una vida força atzarosa: l'any 1881 es fundà la primera societat d'envergadura, el Centre Català de Montevideo, que tenia un teatre amb vuit-centes localitats, un gran cafè, sales de joc, oficines i biblioteca.² En fundar-se, però, fou titllat d'espanyolista i un grup descontent i més decididament nacionalista se n'escindí i

1. Doctor en Història de l'Art i vicepresident de la SCEN.

2. Les entitats formades per emigrants catalans i les activitats que mantenien viu l'esperit català eren freqüents en altres països de Sud-Amèrica, com és el cas, per exemple, del conegut Casal Català de Buenos Aires, fundat el 1886 i que a partir de 1888 ja celebrà Jocs Florals, on els treballs de poesia i prosa eren publicats en un intent d'unir la col·lectivitat catalana a través de la literatura.

va crear, ja el 1886, la societat catalanista Rat Penat. El 1890, les dues entitats havien desaparegut, però, el 1908, l'impuls associatiu tornà a reunir els catalans en un segon Centre Català que va tenir noves escissions l'any 1910, quan de les discrepàncies entre els cantaires sorgiren dues entitats corals, l'Orfeó Català de Montevideo i la societat coral Catalunya Nova.³ Aquesta última prenia el nom de l'agrupació fundada el 1895 a Barcelona pel compositor Enric Morera.⁴

La societat coral Catalunya Nova de Montevideo funcionà tres anys, del 1910 al 1913, quan es va realitzar la peça que ens ocupa. Malgrat que ho aparenti, no és estrictament una medalla, sinó que es tracta d'un identificador o carnet per als membres de la societat que participaren als Jocs Florals. L'anvers presenta l'escut de Catalunya i, al camp, dins d'un oval, el bust d'una noia jove amb corona de llorer, amb els ulls clucs i posat serè, que bé pot interpretar-se com una personificació de la Poesia, representació indiscutible del certamen literari. Al seu voltant, encerclant l'oval, hi ha fulles d'estil medievalitzant, semblants a les que hi ha a la part superior. Dins de l'oval, sobre l'espatlla de la jove, hi ha la signatura de l'escultor: "Es. A. BAGUÉ" i, a l'escut, a la vora dreta, la del fabricant: "TAMMARO". Al revers, s'hi descobreix que la peça és, en realitat, una placa prima d'argent incús (19 gr), com una xapa lleugera, batuda i acabada amb l'oval daurat. La part posterior, buida, inclou dues faixes horitzontals soldades del mateix material on hi ha inscrit, en relleu, *Jochs Florals* en lletra gòtica a dalt, i "MONTEVIDEO - MCMXIII" a baix. Per les faixes s'insereix un cartonet d'igual perfil que la peça i que hi encaixa, i que du imprès, en lletres vermelles, "CATALUNYA NOVA" a dalt, "Carnet D'Adjunt" al mig i "Don..." a sota, alhora que hi ha un segell estampat amb tinta blava amb les inicials "J. F." [Jocs Florals] dins d'un cercle.⁵ Miquel de Crusafont donà notícia d'aquesta peça fa deu anys a *Acta Numismàtica* i la reproduí amb el cartronet, indicant en aquell cas "Carnet D'Honor", dada que ens porta a pensar que, a més del "Carnet D'Adjunt", potser se'n van fer per altres modalitats.⁶

L'escultor Antonio Bagué (Terrassa, 1884 - Bahía Blanca, Argentina, 1972) obrà puntualment medalles. Segons ens indica Leonel Bettinelli, director de la

3. El 1930, el Centre Català es va dissoldre i una altra entitat, el Casal Català, passà a ser l'única entitat de la colònia catalana a l'Uruguai. JENSEN, Sílvia, "La reserva espiritual de Catalunya: los casales catalanes de América durante el franquismo", dins: BLANCO, Juan Andrés (ed.), *El asociacionismo en la emigración española a América*, UNED, Zamora, 2008, p. 143.

4. El 1896, la societat coral barcelonina Catalunya Nova debutà a l'Ateneu Barcelonès. De caràcter nacionalista, provocà polèmiques tant per la seva interpretació musical de les obres de Clavé com per la seva actitud política i per la seva vinculació al moviment modernista. Fou dirigida per Morera fins a la fi del 1900, i després, entre altres, per Joan Gay (1901-1902) i per Cassià Casademont (1908-1917 i 1919-1936). <https://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0016502.xml>.

5. "Leonel Bettinelli y la casa Tamarro" dins: *UNAN Numismática. Revista digital bimestral de la Unión Americana de Numismática*, any II, número 16, gener-febrer 2017, p. 29.

6. CRUSAFONT, Miquel de. "Novetats i precisions sobre les medalles commemoratives dels Països Catalans (I)", dins: *Acta Numismàtica*, núm. 39, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009, p. 207 i 208.

casa de medalles Tammaro de Montevideo, aquesta peça va ser executada als seus tallers el setembre de l'any 1913.⁷ I també ens informa que Bagué gravà el motiu a mà alçada, directament sobre l'acer del qual es va treure l'encuny.

El carnet va ser lliurat als membres dels Jocs Florals i als poetes catalans radicats a Sud-Amèrica que millor cantessin a l'amor, a la poesia més patriòtica o a la història catalana. En foren jurats l'escriptor, professor i diplomàtic uruguaià Juan Zorrilla de San Martín (1855-1931), autor de nombrosos poemes, i l'escriptor i polític uruguaià José Enrique Rodó (1871-1917), fill d'un mercader català, entre altres prestigiosos noms.

De Montevideo a Coronel Suárez

De jove, Bagué havia començat la seva carrera artística formant-se al costat de l'escultor Agustí Querol i col·laborat amb l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch. Ja als 14 anys, guanyà diversos premis en escultura, tot i que el primer gran reconeixement li arribà a l'Exposició Hispano-Francesa de Saragossa de 1908, on guanyà una segona medalla dins de l'Exposició d'Art Contemporani. Amb els diners del premi, viatjà per Europa i retornà el 1909, però amb l'inici de la Segona Guerra de Melilla decidí marxar i provar sort a les Amèriques, establint-se a Buenos Aires, on va exposar en una galeria del carrer Florida i on, ja el 1910, feu diverses medalles en ocasió del centenari de la independència, malgrat que no hem trobat la seva signatura al llibre de referència *La Revolución de Mayo en la medalla*.⁸ L'any 1912 es traslladà a l'Uruguai i establí el seu taller a la capital. Allà dugué a terme escultures i també medalles, i col·laborà amb la casa Tammaro, una empresa històrica del país: és on l'any 1913 hi obrà l'esmentat carnet. A Montevideo, hi residí tres anys i, el 1915, retornà novament a Buenos Aires (al poble González Catán) i, uns anys després, a Espanya, d'on marxà el 1933 per tornar novament a Argentina. En aquella època, patí una crisi matrimonial, se separà de la seva esposa i prengué cura de la seva filla Itatí. S'establí a la ciutat Coronel Pringles i, després, a Coronel Suárez. En aquesta última, muntà un estudi de fotografia, treballà de professor de dibuix i pintura, alhora que hi realitzà dos monuments importants: el *Mástil Patrio* (1935),⁹ bas-tit a iniciativa seva i consistent en un pedestal sobre el qual s'aixeca el pal de

7. Agraïm al senyor Leonel Bettinelli l'amabilitat de facilitar-nos les dades de l'empresa Tammaro, que dirigeix.

8. FERRARI, Jorge N.; GONZÁLEZ CONDE, José María; SANCHEZ CABALLERO, Horacio A., *La Revolución de Mayo en la medalla*, Comisión Nacional del Sesquicentenario de la Revolución de Mayo – Asociación Numismática Argentina, Buenos Aires, 1960.

9. En els tres costats hi ha les paraules "HONOR, PATRIA i LIBERTAD", que Bagué interpretà de la següent manera: "*HONOR de todos los argentinos que saben laborar para su patria sin escamotear sacrificios para contribuir a su grandeza. PATRIA, hermosa palabra que en todos los instantes de la vida debe ser convertida en hechos. Inculcársela bien al niño es algo gigantesco hacia el porvenir. Y LIBERTAD: en ella está condensada la aspiración de la humanidad*". Vegeu: <http://www.coronelsuarez.tur.ar/index.php/attractivoscs>.

quaranta-cinc metres (el més alt d'Amèrica) i que suporta la bandera argentina, i el denominat *Cristo Redentor* (1936), que presenta Crist amb els braços estesos coincidents amb una gran creu de dotze metres d'alçada. Hi ha altres petits conjunts escultòrics a la ciutat, i a Tornquist hi bastí un Calvari.¹⁰ En honor seu, la ciutat li dedicà un carrer.

L'any 1951, Bagué s'establí a Bahía Blanca, on desenvolupà la pintura, sobretot els paisatges de la serralada de la Ventana, sense oblidar l'escultura. A la ciutat de Bordenave, hi va fer el *Monumento al Gaucho* (1970), un conjunt de seccions planes amb figuracions escultòriques als seus costats. Morí l'abril de 1972 a l'edat de 88 anys.¹¹

Adhesió al franquisme

Segons l'historiador Rodrigo J. Vecchi, el *Mástil Patrio* i el *Cristo Redentor* són dos monuments lligats als sectors hegemònics locals, l'Església Catòlica i el Partido Demócrata Nacional, però que també presenten conceptes de l'ideari nacionalista i clerical defensats, entre d'altres, per Falange Española, agrupació a la qual Bagué s'adherí de manera notòria a partir de 1936.¹² Els monuments representaven els valors morals, però també foren uns mitjans per imposar una concepció del món i els seus valors, basant-se en els conceptes de Déu, Pàtria i Llar, idees que constaven al basament del pal ("*Patria, Honor, Libertad*") i en el Crist ("*Dios, Patria, Hogar*").

Aleshores, a la ciutat Coronel Suárez hi dominava, en els àmbits polítics i socials, una forta tendència conservadora i clerical, una situació que és el reflex del que passa en l'àmbit nacional des del cop d'estat del 6 de setembre de 1930, que impulsa una estreta relació estat-església.¹³ L'ascens del Catolicisme a Coronel Suárez coincideix amb els moviments totalitaris europeus que arriben a l'Argentina. Així, si el feixisme i el nazisme captaren adeptes, el franquisme aconseguí un consens important, en especial als sectors propers a l'Església. Per ell, la Guerra Civil Espanyola representava el terreny on s'enfrontaven "*los superiores valores culturales y religiosos de Occidente y la barbarie marxista*", i admirava com el franquisme defensava l'Església i el paper, contrari a l'ateisme, plantejat pels feixisme i pel nazisme.¹⁴

10. <http://ecosdelaciudad.com.ar/Templates/Anivers-Escultor.html>.

11. <http://extranet.cooperativaobrera.coop/revista/may05/nota3.html>.

12. VECCHI, Rodrigo J., "Dios, Patria y Falange. Catolicismo e Hispanidad en la obra escultórica suareñese de Antonio Bagué", *Jornadas de Humanidades*, Historia del Arte, Bahía Blanca, Argentina, 11-13 d'agost de 2005.

13. Es produeix un creixement exponencial de la influència de membres del clergat i dels grups catòlics, accentuat a partir del Congrés Eucarístic Internacional que se celebrà a Buenos Aires el 1934.

14. *Cit. Supra*. VECCHI, Rodrigo J.

En una entrevista que concedí a un diari local, poc després del començament de la guerra, Bagué defensà l'aixecament franquista perquè veia el govern republicà com “una antesala del comunismo”, [...] “dictando leyes exclusivamente a favor del obrero [...] por la forma autoritaria de los sindicatos, en los cuales solamente se contempla aquello que es beneficioso para el trabajador, con mengua de la otra fuerza que impulsa la industria y el comercio”.¹⁵ Aquesta simpatia el portà a ser designat, el novembre de 1936, *delegado de servicio de la Falange Española de las J.O.N.S.* a Coronel Suárez per Enrique Cabré Moré, *jefe provincial*, amb seu a Bahía Blanca. Gràcies a ell, es creà, l'octubre de 1937 a Coronel Suárez, una seu de la *Falange Española de las Juntas Ofensivas Nacional-Sindicalistas* (J.O.N.S.). A l'Argentina, l'organització feixista estava a càrrec de militants arribats d'Espanya en missió de propaganda, encarregats de formar filials a tot el territori argentí i d'aconseguir fons per a la causa.

Bagué aconseguí desenvolupar la seva producció escultòrica a l'Argentina en un context polític i social molt conservador, i al llarg de la seva vida va mantenir una perspectiva ideològica basada en l'ordre i l'autoritat, idees que l'aproparen al franquisme primer i al peronisme després, mantenint una forta vinculació amb l'Església i la seva doctrina. De fet, quan predicava, Bagué incloïa la defensa de la hispanitat (referint-se al passat imperial espanyol i la necessitat de reconstruir-lo), del paper central de l'Església, d'un estat fort i centralitzat que instaurés un sentiment d'esperit nacional i d'amor a la pàtria, la defensa de la propietat privada i un clar respecte per les jerarquies socials.

Falange Española constituí per a Bagué un moviment en què es manifestaren els diferents aspectes d'un pensament ja construït i que s'evidenciaren, amb anterioritat i de forma paral·lela a la seva participació, en la seva obra escultòrica, com els esmentats *Mástil Patrio* i *Cristo Redentor*, on s'observen les idees de nacionalisme, clericalisme i hispanitat. Ben lluny del carnet de Catalunya Nova, del qual mai més tornà a parlar.

15. Cit. *Supra*. VECCHI, Rodrigo J.

Fig. 1. Antonio Bagué als anys 30

Fig. 2. La matriu gravada per Bagué en talla dolça i trempada.

Fotografia cortesia de la casa Tamaro de Montevideo, Uruguai.

Fig. 3. Anvers i revers de la plaqueta que serví de carnet per als Jocs Florals.